

Dr hab. Tadeusz Kołosowski, prof. UKSW

Katedra Historii Starożytnej

Instytut Historii UKSW

RECENZJA OSIĄGNIĘĆ DRA RAFAŁA TOCZKI

UBIEGAJĄCEGO SIĘ O NADANIE STOPNIA NAUKOWEGO

DOKTORA HABILITOWANEGO

W DZIEDZINIE NAUK HUMANISTYCZNYCH

W DYSCYPLINIE LITERATUROZNAWSTWO

WYKONANA NA ZLECENIE DZIEKANA WYDZIAŁU HUMANISTYCZNEGO UMK

PROF. DRA HAB. PRZEMYSŁAWA NEHRINGA

1. Biografia zawodowa i naukowa

Życie i działalność dra Rafała Toczki związane jest ze środowiskiem akademickim Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Tutaj habilitant odbył studia filozoficzne i filologiczne. W 2005 r. uzyskał tytuł magistra filozofii. Tytuł pracy magisterskiej: *Dialektyka Platona w interpretacji Hansa Georga Gadamera*, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Jarosława Rolewskiego. W 2007 r. uzyskał tytuł zawodowy magistra filologii klasycznej. Tytuł pracy magisterskiej: *Portret Konstantyna Wielkiego w „Vita Constantini” Euzebiusza z Cezarei*, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Mariana Szarmacha. Wreszcie w 2010 r. uzyskał stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa. Tytuł pracy doktorskiej: *Obraz heretyka. Pelagiusz i jego poglądy w pismach Augustyna z lat 415-418*, napisanej pod kierunkiem prof. Przemysława Nehringa. Po doktoracie od 1 października 2010 r. rozpoczął pracę na stanowisku adiunkta w Katedrze Filologii Klasycznej UMK.

2. Ocena osiągnięć naukowych

Na dorobek naukowy dra Rafała Toczki po uzyskaniu stopnia naukowego doktora składają się: 4 monografie (w tym dwie będące wydaniem tekstów źródłowych), 1 redakcja monografii naukowej (*Scrinium Augustini. The World of Augustine's Letters*, red. Przemysław Nehring, Mateusz Strozynski and Rafal Toczko, Brepols, Turnhout 2017, pp. 381), wydana w bardzo prestiżowym wydawnictwie Brepols, 4 rozdziały w monografiach zbiorowych, 10 artykułów w czasopismach naukowych oraz 6 recenzji monografii naukowych.

Zainteresowania naukowo-badawcze dra Rafała Toczki koncentrują się głównie wokół spuścizny literackiej św. Augustyna, przede wszystkim dotyczą jego piśmiennictwa polemicznego, najpierw walki Augustyna z Pelagiuszem a następnie z donatystami. W tym ostatnim przypadku zajmuje się głównie listami antydonatystycznymi biskupa Hippony. Niektóre publikacje dotyczą także spuścizny epistolograficznej i to nie tylko Augustyna, ale i innych autorów wczesnochrześcijańskich, jak np. Hieronima i Ambrożego. Habilitanta interesuje ponadto myśl filozoficzna Augustyna. Podjął się także tłumaczeń i polskiego wydania kilku tekstów późno antycznych i średniowiecznych. Wreszcie w dorobku Rafała Toczki znajdują się miscellanea, które głównie dotyczą retoryki i filozofii.

Ocena monografii naukowej zgodnie z art. 219 ust. 1 pkt 2a Ustawy

W monografii: *Crimen obicere. Forensic Rhetoric and Augustine's anti-Donatist Correspondence*. Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte, tom 120. Gottingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2020, ss. 216, dr Rafał Toczko za przedmiot swoich badań wybrał 36 polemicznych listów Augustyna przeciwko donatystom. Celem badań, jakich podjął się w tej książce, jest retoryka listów biskupa Hippony. Autor bardziej szczegółowo precyzuje cel swoich badań we wstępie, gdzie stwierdza między innymi: *Celem mojego badania jest ukazanie, jak Augustyn używał narzędzi retorycznych odziedziczonych po klasycznej teorii w budowaniu i rozwijaniu strategii polemicznych w listach antydonatystycznych*. Innymi słowy głównym celem rozprawy jest odpowiedź na pytanie, w jaki sposób Augustyn jako nauczyciel retoryki kształtował w swoich listach antydonatystycznych argumentację polemiczną, korzystając z wzorców, form czy schematów zaczerpniętych z klasycznej teorii retorycznej. Chodzi przede wszystkim o *inventio* – sztukę wynajdywania i konstruowania argumentów. We wstępie rozprawy autor jasno stawia hipotezę, że w listach antydonatystycznych Augustyna znajdują się elementy retoryki sądowej. Jak formułuje to w swoim autoreferacie dr Rafał Toczko, elementy retoryki sądowej widoczne są już na poziomie zwięzłego formułowania zarzutów i obrony przed zarzutami przy użyciu terminologii prawniczej czy w użyciu teorii *status* do konstruowania schematów argumentacyjnych w ramach konstrukcji zarzutów o konkretne czyny zakazane. W związku z tą hipotezą badawczą dr Rafał Toczko we wstępie w następujący sposób dookreśla cel swojej rozprawy: *Celem mojego badania jest udowodnienie, że polemiczna korespondencja Augustyna roi się od przykładów retorycznych sztuczek powszechnie stosowanych w argumentacji na sali sądowej. Twierdzę, że rdzeń antydonatystycznych listów Augustyna stanowią wzorce argumentacji i strategii perswazji w dużej mierze utworzone z technik retoryki sądowej*. I to stanowi istotny cel rozprawy dra R. Toczki. Tak postawiony cel badawczy ma charakter oryginalny, a nawet nowatorski. W

badaniach nad praktyką retoryczną Augustyna fakt ten nie został dotychczas ostatecznie rozpoznany. Pismami św. Augustyna, w tym jego listami interesują się głównie teologowie i historycy Kościoła. Niewielu autorów zajmuje się badaniem listów Augustyna w aspekcie retoryki. Badacze ci zajmują się jednak głównie studiami nad stylem wyrażania myśli przez danego autora, używanych przez niego figur myśli, figur języka.

Od strony metodologicznej dr Rafał Toczko w swojej rozprawie idzie za takimi badaczami jak Richard Sider, Quentin Skinner i Przemysław Nehring, którzy badają przede wszystkim schematy argumentacyjne pisarzy. Idąc tropem ich metody badawczej habilitant stawia następującą hipotezę badawczą: 1) możemy badać antydonatystyczne listy św. Augustyna jako koherentną całość 2) szczegółowa analiza tych listów powinna wykazać jej zakorzenienie w tradycji retorycznej *inventio*, której przez lata nauczał sam Augustyn. W poszczególnych rozdziałach swojej rozprawy Rafał Toczko drobiazgowo analizuje argumentację Augustyna pod kątem jej zgodności z teorią *status* przekazaną głównie w dziełach Cyserona, Kwintyliana i w *Rhetorica ad Herrenium*.

Jak przedstawia się struktura treści niniejszej rozprawy? Książka oprócz wstępu, zakończenia (wnioski), wykazu skrótów i bibliografii składa się z trzech części. Każda z części liczy po dwa rozdziały.

W pierwszej części autor omawia antydonatystyczną korespondencję Augustyna jako specjalny gatunek literatury polemicznej oraz jako fenomen historyczny i literacki. Pierwszy rozdział tej części poświęcony jest prezentacji analizowanego wyboru listów w kilku kontekstach. Autor omawia listy antydonatystyczne biskupa Hippony w kontekście epistolografii antycznej, szczególnie wczesnochrześcijańskiej. Dokonuje także klasyfikacji listów antydonatystycznych według adresatów, funkcji listu i chronologii. W rozdziale tym charakteryzuje także sposób, w jaki Augustyn inscenizuje spór z donatystami za pośrednictwem korespondencji oraz w jaki sposób kształtuje publiczność (odbiorców) swoich listów oraz kim byli prawdziwi odbiorcy jego listów. Rozdział drugi poświęcony jest retoryce sądowej oraz kwestii, na ile Augustyn oraz odbiorcy jego pism byli zaznajomieni z jej zasadami. Dr Rafał Toczko omawia po pierwsze gatunki retoryczne i ich zastosowanie w polemice epistolarnej, a następnie szczegółowo teorię statusu ze wszystkimi jego rodzajami oraz starożytne teorie argumentacji. Wreszcie rozdział ten kończy ukazanie kształtowania się dyskursu w listach antydonatystycznych.

Druga i trzecia część rozprawy poświęcona jest kompleksowej i szczegółowej analizie strategii retorycznych Augustyna, jakie znajdują się w jego korespondencji antydonatystycznej. Druga część poświęcona jest oskarżeniom, jakimi Augustyn atakuje donatystów. Pierwsze z

nich to schizma (rozdział 3), a drugie to rebaptызacja (rozdział 4). Wreszcie trzecia część zwraca uwagę na strategie obronne Augustyna wobec zarzutów stawianych przez donatystów: prześladowania (rozdział 5) i traditio (rozdział 6). Struktura treści w pełni odpowiada tematowi zawartemu w tytule rozprawy i jest bardzo dobrze zorganizowana i właściwa, a także kompletna. Należy powiedzieć, że będące przedmiotem analiz w rozdziałach od trzeciego do szóstego przedstawiane przez Augustyna kwestie oskarżeń donatystów o wywołanie schizmy oraz o powtórny chrzest i obrona Augustyna wobec stawianych przez donatystów zarzutów o prześladowania i traditio wyczerpują tematycznie spór pomiędzy katolikami a donatystami. Ponadto w rozdziale trzecim autor porusza sprawę maksymianistów i Optata z Thamugadi, co stanowi porównania, do których często odwołuje się Augustyn nie tylko w antydonatystycznych listach, ale i traktatach. W rozdziale tym poruszono także kwestie eklezjologiczne, które od strony teologicznej stanowią o istocie sporu, zwłaszcza gdy chodzi o sprawę schizmy. Również w rozdziale czwartym przy kwestii rebaptызacji sprawa maksymianistów poruszona przez habilitanta jako porównanie jest tutaj konieczna, jako że przy powrocie maksymianistów do donatystów, tym pierwszym nie udzielano powtórnie chrztu. W rozdziale piątym zaś dr Rafał Toczko omawiając kwestię prześladowań czyni to w łączności z kwestią męczeństwa i samobójstw donatystów, co czyni zawsze Augustyn w polemice z donatystami. Wreszcie w rozdziale szóstym (tradiťio) habilitant omawiając przez Augustyna zastosowany w tym przypadku *status translationis* porusza kwestię donatystycznego biskupa Cyrty Sylwana i innych biskupów donatystycznych, którzy podczas prześladowań Dioklecjana dopuścili się *tradiťio*.

Narracja w poszczególnych rozdziałach jest jasna i logiczna. Autor posługuje się profesjonalną terminologią. Dzięki przyjętej metodzie badawczej i dobrze opracowanej i konsekwentnie zrealizowanej treści pracy według przyjętej struktury badawczej habilitantowi udało się osiągnąć zamierzony cel naukowy. Przyjęta we wstępie hipoteza badawcza została pozytywnie zweryfikowana. Chociaż w poszczególnych częściach i rozdziałach samej rozprawy habilitant wyciągnął wiele samodzielnych wniosków zbliżających go do pozytywnego zweryfikowania przyjętej hipotezy badawczej, to ostateczne konkluzje znajdują się w zakończeniu (wnioskach) rozprawy. Autor na podstawie przeprowadzonych w monografii wnikliwych analiz stwierdza, że antydonatystyczna korespondencja Augustyna ukształtowała się w bezpośrednim związku z tradycją klasycznej retoryki, a sztuka retorycznego wynajdowania (*inventio*) ukształtowała przede wszystkim polemiczny dyskurs Augustyna. Analiza antydonatystycznych listów biskupa Hippony wykazała, w jaki sposób wyłania się w

nich teoria statusu wypracowana przez starożytnych prawników i klasyczne podręczniki retoryki.

Rozprawa ma wybitnie źródłowy charakter. Autor obficie przytacza źródła dotyczące retoryki antycznej jak i listy antydonatystyczne św. Augustyna. Wiele razy sięga także po inne źródła i to zarówno z literatury klasycznej jak i wczesnochrześcijańskiej. Wśród tych ostatnich oprócz dzieł Augustyna mamy dzieła Bazylego, Grzegorza z Nazjanzu, Optata z Mileve, Hieronima, Izydora z Sewilli. W wykazie bibliografii źródła liczą w sumie 43 pozycje. Zwłaszcza listy antydonatystyczne biskupa Hippony jak i źródła dotyczące starożytnej retoryki są poddawane wnikliwej analizie a jej rezultatem jest wiele ciekawych samodzielnych wniosków autora.

Autor zna także bardzo dobrze aktualny stan badań dotyczący epistolografii Augustyna, starożytnej retoryki oraz historii donatyzmu i kluczowych kwestii spornych pomiędzy katolikami a donatystami. Świadczy o tym już wstęp rozprawy, gdzie habilitant wykazuje się znajomością poglądów i tez różnych badaczy, potrafi względem tych poglądów zająć własne krytyczne stanowisko a także znaleźć twórczą inspirację do własnych badań, które uzupełnią dotychczasowe tezy badaczy. O dobrej znajomości stanu badań świadczy również wykaz bibliografii. Opracowania liczą 151 pozycji, wśród których znajduje się wiele nowych pozycji z ostatnich kilkunastu lat.

W sumie habilitantowi w rozprawie *Crimen obicere. Forensic Rhetoric and Augustine's anti-Donatist Correspondence* udało się w pełni zrealizować założony cel naukowo-badawczy. Powstała bardzo dobra monografia na temat wpływu teorii i praktyki antycznej retoryki, zwłaszcza retoryki kryminalistycznej na antydonatystyczną epistolografie Augustyna. Jest to praca nowatorska, która powinna poszerzyć wiedzę badaczy i wszystkich tych, którzy interesują się antykiem na takie tematy jak: historia retoryki, wczesnochrześcijańska literatura polemiczna oraz literatura i sztuka polemiczna samego Augustyna. Zważywszy na to, że publikacja powstała w języku angielskim, jest ona dostępna dla badaczy z całego świata.

Ocena pozostałego dorobku naukowego

Książki

Wśród pozostałych książek będących w dorobku naukowym dra Rafała Toczki znajduje się publikacja: *Jak zostac heretykiem. Przypadek Pelagiusza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikotaja Kopernika, Torun 2012, ss. 311. Jest to opublikowana rozprawa doktorska. Jako taka nie podlega więc szczególnej ocenie w przewodzie habilitacyjnym. Pozostałe dwie książki są przekładami z łaciny na język polski.

Pierwsza z tych książek: *Żywoty galijskie, Żywot św. Germana z Auxerre, Żywot św. Genowefy z Paryża*, tłumaczenie, wstęp i komentarz Rafał Toczko, Wydawnictwo Benedyktynów Tyniec, Kraków 2015, ss. 200, jest bardzo dobrym polskim wydaniem tych dwóch dzieł hagiograficznych. Bardzo dobry przekład poprzedzony jest wstępem, który bardzo dobrze wprowadza czytelnika w lekturę obu dzieł. Po omówieniu kontekstu historycznego obu utworów autor przybliżył takie dane obu dzieł jak: datacja i autorstwo utworu, struktura i cele utworu, bohater dzieła i jego kult, wreszcie omawia problem historyczności i kwestie doktrynalne obu utworów. Wstęp omawia więc kwestie dosyć typowe dla wstępów tego rodzaju dzieł. Należy jednak zauważyć, że wstęp ten jest wnikliwym studium nad jednym i drugim żywotem, w którym autor przedstawia w różnych kwestiach opinie i tezy wielu badaczy, odnosząc się krytycznie do ich dotychczasowych ustaleń i wyciągając własne wnioski i stawiając własne tezy. Dodać należy także wiele potrzebnych i ważnych komentarzy w przypisach. W sumie powstała bardzo dobra i ważna monografia polskiego wydania dwu tekstów źródłowych wraz z ich opracowaniem naukowym wydana w prestiżowej i ważnej dla polskiej kultury serii wydawniczej „Źródła Monastyczne”.

Habilitant ma także znaczący udział w innej monografii będącej polskim wydaniem średniowiecznego tekstu: R. FitzNigel, *Dialogus de Scaccario, Dialog o szachownicy czyli O Urzędzie Skarbu w średniowiecznej Anglii* / Richard Fitz Nigel; red S. Sojak ; tłumaczenie R. Toczko (księga I i księga II, rozdziały 11-28), G. Malicka (księga 11,1-10) Toruń 2018, ss. 155. Dr Rafał Toczko wraz z G. Malicką dokonał przekładu tego dzieła, które jak habilitant stwierdza w autoreferacie stanowiło dla niego największe wyzwanie translatorskie, którego podjął się na prośbę prof. Sławomira Sojaka, który jest autorem wstępu i redaktorem naukowym tego dzieła.

Artykuły i rozdziały w monografiach zbiorowych

Wykaz artykułów i rozdziałów w monografiach zbiorowych dra Rafała Toczki ukazany w porządku chronologicznym ukazywania się poszczególnych prac, pozwala zauważyć, że po doktoracie autor przez jakiś czas rozwijał badania związane z tematem rozprawy doktorskiej, czyli zajmował się antypelagiańską spuścizną literacką św. Augustyna.

Już rok po doktoracie habilitant w 2011 r. opublikował artykuł *Heretic as a bad rhetorician. How Augustine discredited Pelagius*, *Augustinian Studies* 42/2 (2011), s. 211-231. Jak autor oświadcza w autoreferacie tekst z „Augustinian Studies” jest przetłumaczoną i poprawioną zgodnie ze wskazówkami anonimowych recenzentów nieco zmienioną wersją ostatniego najbardziej oryginalnego podrozdziału książki *Jak zostać heretykiem. Przypadek Pelagiusza*, w którym dowodzi, że jedną z form polemicznego ataku na Pelagiusza było

dyskredytowanie go w oczach opinii publicznej jako pozbawionego umiejętności retorycznych i dialektycznych. Augustyn próbował podważyć autorytet Pelagiusza jako nauczyciela wiary. Celem argumentacji biskupa Hippony było stworzenie wrażenia, że Pelagiusz nie posiadał ani wystarczających umiejętności ani szlachetnego charakteru wymaganego od nauczyciela wiary. W sumie te wady dyskwalifikowały heretyka zarówno na poziomie intelektualnym jak i moralnym. Argumenty Augustyna opierały się przede wszystkim na kryteriach retorycznych, choć nie wykluczało to argumentów bazujących na teologii. Chodzi tu przede wszystkim o wytknięcie Pelagiuszowi błędnej egzegezy Pisma Świętego. Augustyn przedstawia Pelagiusza jako nauczyciela fałszywej doktryny, nawet jeśli skompromitował się jako retor, pisarz i egzegeta.

Kolejnym artykułem dra Rafała Toczki dotyczącym polemiki antypelagiańskiej jest artykuł: *Kto i kiedy rozpoczął tak zwaną kontrowersję pelagianską*, U schyłku starożytności. *Studia zdrojowawcze* 10 (2011), s. 213-226. Jego celem jest przedstawienie problematyczności datowania początku sporu oraz podanie w wątpliwość sensowności używania samego terminu „kontrowersja pelagiańska”. Wielu uczonych twierdzi, że kontrowersja pelagiańska rozpoczęła się w 411 r. Autor tę opinię poddaje weryfikacji w niniejszym artykule w oparciu o dokładną analizę źródeł, szczególnie pism Augustyna. Z owej analizy wynika, że przed rokiem 415 nie zostały sformułowane wrogie wypowiedzi wobec Pelagiusza przez Augustyna, Orozjusza i Hieronima. Po drugie, argumenty przeciw Pelagiuszowi zostały wypracowane przez Augustyna i wpłynęły na decyzje w tej sprawie podjęte przez biskupów północnoafrykańskich, papieża Innocentego i cesarza Honoriusza. Początku kontrowersji pelagiańskiej nie należy datować przed 415 r. Autor wyraża także pogląd, że w miejsce niejasnego terminu „kontrowersja pelagiańska” należy pisać o kontrowersji pomiędzy Augustynem a Pelagiuszem.

Kolejny artykuł dotyczący polemiki antypelagiańskiej: *Pelagiusz widziany oczami św. Augustyna, św. Hieronima, Pawła Orozjusza i Mariusza Mercatora*, „*Vox Patrum*” 32 (2012) z. 57, s. 699-712, przedstawia wizerunek Pelagiusza jako heretyka w antypelagiańskich pismach Augustyna, Hieronima, Pawła Orozjusza i Mariusza Merkatora. Autor zauważa, że okoliczności powstania każdego z pism mają znaczenie i wpływ na retoryczną strategię poszczególnych pisarzy. Autor dokonuje analizy porównawczej dzieł poszczególnych autorów pod kątem podobieństw i różnic w spojrzeniu poszczególnych autorów na Pelagiusza. Analiza ta pozwala autorowi na stwierdzenie, że wizerunek Pelagiusza przedstawiony przez Augustyna jest najbardziej spójny, przekonujący i szczegółowy. Jest też najbardziej elegancki w przedstawieniu cech fizycznych czy pochodzenia Pelagiusza.

W swoich badaniach i idącymi za tym publikacjami naukowymi dr Rafał Toczko nie ogranicza się tylko do pism polemicznych biskupa Hippony. Świadczy o tym artykuł: *O stosunku Augustyna do filozofii, Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej* 57 (2012), s. 65-82. Celem tego artykułu jest próba ukazania drogi, jaką przeszedł Augustyn w swym rozumieniu filozofii od wczesnych pism, w których akcentuje samowystarczalność rozumu w dochodzeniu do prawdy o Bogu i duszy oraz do szczęścia, po zmianę jego zapatrywań co do możliwości rozumu, ujawniającą się w kolejnych latach. U Augustyna nastąpiła istotna zmiana w rozumieniu filozofii zarówno w dziedzinie epistemologii jak i etyki. W artykule autor przedstawia chronologię tych zmian analizując nie tylko pisma ściśle filozoficzne Augustyna, ale także późniejsze prace, szczególnie pisma antypelagiańskie. We wczesnych pismach Augustyn rozumiał filozofię jako domenę działania *ratio*. Każdy człowiek wykształcony w *artes liberales* może osiągnąć poznanie Boga i dotrzeć do doskonałego szczęścia. W tym czasie *auctoritas* wiary staje się niekiedy równie uprawnioną drogą do osiągnięcia tych celów, jak filozoficzna *ratio*. Po 396 roku Augustyn odrzuca filozofię jako pełnoprawną metodę osiągania prawdy oraz cnotliwego życia. Lektura *Listów św. Pawła* przekonała Augustyna, że konsekwencje grzechu pierwotnego uniemożliwiają postęp w cnocie i mądrości na filozoficznej ścieżce *ratio*. Z tak ułomną naturą (*natura vitiosa*) jedyną drogą do prawdy i szczęśliwego życia (przesuniętego w wymiar eschatologiczny) staje się Chrystus i Jego łaska. Ta zmiana w pojmowaniu roli filozofii utrwali się jeszcze w latach sporów o rolę łaski i wolnej woli w zbawieniu człowieka, jakie Augustyn toczył od 412 roku aż do śmierci.

Kolejnym artykułem habilitanta, który odnosi się do tzw. kontrowersji pelagiańskiej jest artykuł *Rome as the basis of argument in the so-called Pelagian controversy (415-418)*, in: *Studia Patristica* 70. Papers presented at the Sixteenth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 2011. Volume 18: *St Augustine and his Opponents*, Peeters, Leuven 2013, s. 649-660. Tekst ten w pierwotnej wersji został wygłoszony na konferencji patrystycznej w Oksfordzie. W artykule tym autor przedstawia użycie kategorii argumentów tworzonych od miejsca (*argumenta a loco*) w trakcie trwania kontrowersji pelagiańskiej. Zarówno św. Augustyn jak i papież Zosimos korzystają z Rzymu jako miejsca wyjątkowego, które odgrywa szczególną rolę w ich argumentacji. Dla Augustyna Pelagiusz zasługuje na potępienie tym bardziej, że próbował oszukiwać ludzi w tej biskupiej stolicy i od dawna szerzył tam swoje błędne nauki. Zosimos natomiast broni Pelagiusza używając do tego autorytetu Rzymu jako świętego miejsca. Analiza źródłowa pozwoliła autorowi zaobserwować, że te same miejsca – Rzym i Ziemia Święta były używane przez papieża Zosimosa i Augustyna w argumentach,

które służyły przeciwnym wnioskom. Jest to szczególnie widoczne w przypadku Rzymu. Według autora zdziwienie muszą budzić następujące fakty. W 416 r. papież Innocenty stwierdza, że synody biskupów afrykańskich wysłały swoje listy do Rzymu, a Kościół rzymski nie miał pojęcia o Pelagiuszu i jego poglądach. Dopiero po bliższym zbadaniu sprawy Kościół rzymski zdecydował, że nie uważa Pelagiusza za całkowicie katolickiego. W 417 r. papież Zosimos stwierdza, że Kościół rzymski uważał Pelagiusza za prawdziwego chrześcijanina, chociaż wkrótce został zmuszony do zmiany zdania. Natomiast Augustyn w 418 r. stwierdza, że Kościół rzymski przez dłuższy czas dostrzegał heretyckie poglądy Pelagiusza i dlatego je potępił.

Ostatnim artykułem habilitanta związanym z polemiką Augustyna i Pelagiusza jest artykuł *The image of templum Dei in Pelagius and Augustine, Augustiniana* 63 (2013), s. 231-255. Jak habilitant wyjaśnia w autoreferacie myśl o napisaniu tego artykułu zrodziła się z obserwacji, że w czasie polemiki z Pelagiuszem św. Augustyn zmienił swoją egzegezę odnośnych miejsc *Listów do Koryntian*, w których św. Paweł nazywa człowieka i jego ciało świątynią boga. Początkowe pozycje egzegetyczne św. Augustyna były podobne do tych Pelagiusza. Autor postawił hipotezę badawczą że ta zmiana podyktowana była kontaktem z pismami Pelagiusza, przede wszystkim z jego *Komentarzami do listów św. Pawła*. Początkowo Augustyn i Pelagiusz uznawali dwojaki sens metafory *templum Dei*, odnoszący się zarówno do każdego chrześcijanina jak i Kościoła. Ale kiedy Augustyn rozpoczął swoją polemikę przeciw Pelagiuszowi, wymyślił nowe, odmienne interpretacje metafory św. Pawła. W artykule dr Rafał Toczko wykazuje, że nie jest to zbieg okoliczności. Przedstawione dowody wskazują, że Augustyn musiał czytać komentarz Pelagiusza do Listu do Koryntian. Po tej lekturze biskup Hippony zmodyfikował swoje rozumienie obrazu *templum Dei*. Ta zmiana jest szczególnie widoczna po roku 416. W tym czasie Augustyn podkreśla fakt, że w sensie absolutnym *templum Dei* może opisywać rzeczywistość eschatologiczną królestwa Bożego, a nie rzeczywisty, zraniony stan bytu. Autor, aby potwierdzić swoją tezę, przedstawił i omówił wiele świadectw zaczerpniętych z pism Augustyna i Pelagiusza.

Retoryce i filozofii Augustyna poświęcony jest artykuł: *Retoryka i filozofia w korespondencji św. Augustyna z Woluzjanem (Epistulae 132, 135, 137)*”, „Vox Patrum” 33 (2013) z. 60, s. 449-459. Celem, jaki postawił sobie autor w tym artykule, było przedstawienie strategii perswazyjnej i technik argumentacyjnych, jakie zastosował Augustyn w korespondencji z Woluzjanem. Autor zwraca szczególną uwagę na grę nawiązań do tradycyjnej agonistyki filozoficznej zarysowanej przez Platona.

Od 2016 r. w publikacjach dra Rafała Toczki zaczynają się pojawiać tematy związane listami antydonatystycznymi biskupa Hippony. Artykułem rozpoczynającym tą tematykę w dorobku habilitanta jest: *Użycie argumentacji patrystycznej w listach antydonatystycznych sw. Augustyna*, „U schytku starożytności” 15 (2016), s. 81-96. Celem tego artykułu jest dowiedzenie, że Augustyn wykorzystywał w swojej polemicznej korespondencji argumentację z opinii eksperta, czyli argumenty oparte na cytatach z pism wczesnochrześcijańskich, czyli używał argumentacji patrystycznej. Argumentację tę stosował już biskup Hippony w pismach antypelagiańskich. Autor wykazuje w artykule, że dokładnie w taki sam sposób Augustyn korzysta z dzieł pisarzy chrześcijańskich w dwóch listach z wcześniejszego okresu polemiki z donatystami (przed 410 r.). Augustyn korzysta z argumentacji patrystycznej po to, by podkreślić ortodoksyjność własnego i heterodoksyjność przeciwnego stanowiska.

W tym czasie habilitant rozpoczął więc badania nad listami antydonatystycznymi Augustyna, które dotyczyły także przekładów tych listów na język polski. Świadczy o tym edycja polska jednego z tych listów: Augustyn, *List 87 do Emeryta (Epistula 87, CPL 262)*, przekład, wstęp i komentarz R. Toczko, *Vox Patrum* 67 (2017), s. 801-812. Jest to list biskupa Hippony do donatystycznego biskupa Emeryta. Bardzo dobry przekład tego listu na język polski poprzedzony jest wstępem, w którym Augustyn przybliżył postać adresata listu, omawia układ treści tego listu i sposób argumentacji Augustyna. Argumentację tę dr Rafał Toczko umieszcza w kontekście retoryki sądowej i pod tym kątem dokonuje także wielu komentarzy w przypisach do przekładu. Można niejako z tego odczytać pewien zamysł, jaki autor ostatecznie zrealizuje w monografii *Crimen obicere*.

W kolejnym artykule: *Debating through the Letters vs. Live Discussions. The Patterns of ars disputandi in Augustine's Correspondence*, In: *Scrinium Augustini. The World of Augustine's Letters*, red. P. Nehring, M. Strozynski and R. Toczko, Brepols, Turnhout 2017, s. 149-178, habilitant analizuje autorefleksyjne uwagi Augustyna dotyczące jego preferencji odnośnie do formy prowadzenia debat. W listach Augustyn dokonuje rozróżnienia między formą ustną debaty oraz dwiema formami pisemnymi, listami i traktatami. Autor zauważa u Augustyna wyraźną tendencję do wybierania formy pisemnej, przede wszystkim listownej w debatach ze schizmatykami, heretykami oraz poganami. Jak autor zauważa, wydaje się, że biskup Hippony postrzegał listy jako medium, które w największym stopniu umożliwiało dotarcie do szerokiej publiczności a przez to i wpływanie na opinię publiczną.

Bardzo ciekawy artykuł dr Rafał Toczko opublikował w prestiżowym dla badaczy zajmujących się literaturą wczesnochrześcijańską czasopiśmie „Studia Patristica”: *The Shipwrecks and Philosophers: The Rhetoric of Aristocratic Conversion in the Late 4th and Early*

5th Centuries”, w: *Studia Patristica 77 Papers presented at the Seventeenth International Conference on Patristic Studies held in Oxford. Volume 3: Becoming Christian in the Late Antique West (3rd-6th Centuries)*, red. Mark Vinzent, Ariane Bodin, Camille Gerzaguet and Matthieu Pignot, Peeters, Leuven 2017, s. 75-90. Autor analizuje w nim ekshortacje do i narracje o konwersjach rzymskich arystokratów na chrześcijaństwo, zawarte w listach łacińskich z końca IV i początku V wieku. Są to listy takich autorów jak: Ambroży z Mediolanu, Hieronim, Paulin z Noli i Augustyn. Posługując się analizą statystyczną autor wykazał, że najczęściej metafory odwoływały się do pola semantycznego uniknięcia katastrofy na morzu oraz uniknięcia dostania się w niewolę.

Z kolei w artykule: *Hermeneutyka a dziedzictwo retoryki. Hans-Georg Gadamer i jego interpretacje sztuki przekonywania*. w: *Retoryka klasyczna i retoryka współczesna. Pola i perspektywy badań*, red. Cyprian Mielczarski, Wydawnictwa UW, Warszawa 2017, s. 129-141, habilitant stara się wykazać, że poglądy Hansa Georga Gadamera na temat retoryki w ciągu lat ulegały bardzo istotnej zmianie, a zmiany te wynikały z kształtowania, precyzowania oraz obrony własnego stanowiska filozoficznego.

Augustyna jako satyryka Rafał Toczko stara się ukazać w artykule: *The ways of ridiculing the opponents in Augustine's letters: the case of the Donatists, Zeitschrift für Antikes Christentum* 22 (2018), s. 91-109. Dokładna lektura polemicznych listów Augustyna dowodzi, że czasami ma on na celu wzbudzenie śmiechu, przedstawiając swoich przeciwników w osobliwy sposób. Augustyn przedstawia czasami przywódców donatystycznych jako hipokrytów o imponującym braku inteligencji, wyśmiewa także donatystycznych męczenników i ich ideę męczeństwa oraz sposób życia konwertytów na donatyzm.

I wreszcie artykuł *Polska w Europie – łacina w szkole*, „Języki obce w szkole” R. 58, nr 3, s. 66-71. Jest to artykuł, który nie stawia żadnych problemów naukowych. Ma charakter popularyzatorski i promujący. Chodzi o nauczanie języka łacińskiego i kultury antycznej w polskiej szkole. A w porównaniu z innymi krajami Europy Zachodniej wymiar godzin nauczania języka łacińskiego przedstawia się bardzo niekorzystnie. Artykuł ten wiąże się ściśle z szerszą działalnością dr Rafała Toczki na rzecz promowania języka łacińskiego i kultury antycznej w społeczeństwie polskim, o czym napiszę jeszcze nieco dalej w tej recenzji.

Wreszcie w dorobku habilitanta znajduje się 6 recenzji monografii naukowych publikowanych w czasopiśmie. Również i tę część dorobku należy dowartościować. Recenzje te zostały opublikowane w większości w czasopiśmie zagranicznych w języku angielskim. W większości są to książki, które interesują szczególnie habilitanta ze względu na jego własne

badania naukowe. Recenzent z reguły wnikliwie omawia ich strukturę treści, poddaje krytycznej ocenie i ocenia ich wartość dla czytelnika.

Dokonany powyżej przegląd publikacji habilitanta będących artykułami naukowymi lub rozdziałami w monografiach zbiorowych pozwala stwierdzić, że postawiono w nich ciekawe i oryginalne problemy badawcze. Wszystkie te publikacje są solidnymi opracowaniami, dobrze zorganizowanymi pod względem struktury treści, zazwyczaj opartymi na solidnej analizie źródeł. Wszystkie te artykuły kończą się jasno sformułowanymi wnioskami, które często dobrze wpisują się w dotychczasowy stan badań nad poszczególnymi zagadnieniami albo też są publikacjami nowatorskimi. 6 na 14 publikacji zostało opublikowane w języku angielskim i większość z nich w renomowanych i znaczących czasopismach bądź wydawnictwach. Dla badaczy zajmujących się literaturą starożytną, szczególnie wczesnochrześcijańską, wydawnictwo Brepols czy też takie czasopisma naukowe jak „Studia Patristica”, „Augustinian Studies” czy też polskie „Vox Patrum” mówią same za siebie. Wszystkie te publikacje stanowią więc również znaczące osiągnięcia naukowe habilitanta. Przy tej okazji należy także zwrócić uwagę, że dr Rafał Toczko wykazał się dużą umiejętnością pozyskiwania środków finansowych na swoje badania naukowe. Jak zdołałem zauważyć, były to 2 granty NCN i 1 grant Rektora UMK dla młodych naukowców a także kilka stypendiów naukowych.

3. Ocena istotnej aktywności naukowej realizowanej w więcej niż jednej uczelni, w szczególności zagranicznej

Istotna aktywność badawcza i naukowa dra Rafała Toczki znacząco wykracza poza Uniwersytet Mikołaja Kopernika i realizuje się we współpracy z innymi ośrodkami naukowymi i akademickimi w kraju i za granicą. Wyraża się ona przede wszystkim w stażach w ważnych i prestiżowych ośrodkach akademickich oraz w konsultacjach i współpracy ze znaczącymi profesorami, np. z prof. Dodaro, prof. Grossi, prof. Cipriani – Augustinianum; z prof. Stróżyńskim (UAM) prof. Adamiakiem (UW); prof. Lambergitsem, prof. Dupont i Grabauem - Uniwersytet Leuven; z Uniwersytetem Oxfordzkim, z Uniwersytetem w Würzburgu; Dr Rafał Toczko uczestniczył także w seminariach naukowych w Polsce i za granicą: Uniwersytet Warszawski, Oxford (2016), Heidelberg (2019), Würzburg (2019) oraz w spotkaniach grup badawczych w Leuven.

Na szczególną uwagę zasługuje także aktywność konferencyjna habilitanta. Od 2010 r., po uzyskaniu stopnia naukowego doktora Rafał Toczko uczestniczył w 17 konferencjach naukowych (7 w kraju i 10 za granicą). W przypadku 4 konferencji był ponadto ich organizatorem lub współorganizatorem. Wśród ośrodków naukowych za granicą były to takie ośrodki jak: Oxford, Leeds, Norwich, Würzburg, Rzym. Referaty jakie Habilitant wygłaszał na

powyższych konferencjach tematycznie niemal wszystkie dotyczyły ścisłego zakresu jego badań naukowych a udział w konferencjach umożliwił mu prezentację swoich osiągnięć wobec uczonych z całego świata zajmujących się podobną problematyką i stanowił okazję do wielu konsultacji i wymiany doświadczeń.

O działalności naukowej Habilitanta wychodzącej poza Uniwersytet Mikołaja Kopernika świadczy także członkostwo w międzynarodowych lub krajowych organizacjach i towarzystwach naukowych (International Association of Patristic Studies oraz Polskie Towarzystwo Filologiczne) a także w komitetach redakcyjnych i radach naukowych czasopism, w tym w Bulletin Augustinien.

4. Ocena działalności dydaktycznej i popularyzacja nauki

Z dużym uznaniem należy także podejść do działalności dydaktycznej dra Rafała Toczki. Po pierwsze uderza duża różnorodność tematyczna prowadzonych przez niego zajęć, a także różnorodność ich form. Są to ćwiczenia, konwersatoria, warsztaty, wykłady i seminaria. Kilkaset godzin zajęć zostało przeprowadzone w języku angielskim. Wszystkie zajęcia, jak poświadczają to ankiety studentów, zostały przez nich ocenione wysoko lub bardzo wysoko.

Kilka pozytywnych słów wymaga także ocena działalności habilitanta na rzecz popularyzacji nauki. Polega ona, jak określa to sam habilitant w autoreferacie *na dążeniu do pozytywnej zmiany społecznej percepcji filologii klasycznej i studiów humanistycznych*. Działalność ta związana jest przede wszystkim z Fundacją „Traditio Europae”. Habilitant między innymi włączył się w cykl wykładów dla uczniów szkół województwa kujawsko-pomorskiego połączonych z konkursami, był także współorganizatorem ogólnopolskiego konkursu fotograficzno-plastycznego „Antyk w moim mieście” i prowadził warsztaty teatralne, a także współorganizował w Toruniu dni poświęcone publicznej lekturze jednego z antycznych klasycznych tekstów literackich. Wreszcie od 2014 r. jest członkiem Komitetu Głównego Olimpiady Języka Łacińskiego. Wszystko to świadczy o bardzo dużym zaangażowaniu i włożonym wielkim nakładzie pracy dra Rafała Toczki na rzecz krzewienia i promowania kultury antycznej w społeczeństwie polskim.

5. Wniosek końcowy

Konkludując należy stwierdzić, że monografia naukowa dra Rafała Toczki: *Crimen obicere. Forensic Rhetoric and Augustine's anti-Donatist Correspondence*. Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte, tom 120. Gottingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2020, ss. 216, wskazana zgodnie z art. 219 ust. 1 pkt 2a Ustawy, stanowi znaczny wkład w rozwój dyscypliny naukowej literaturoznawstwo. To samo należy stwierdzić wobec pozostałych publikacji naukowych. Wszystkie publikacje pokazują dobry warsztat naukowy habilitanta, wykazują

zdolność do przeprowadzania wnikliwych analiz naukowych i wyciągania samodzielnych wniosków. Dr Rafał Toczko jawi się jako dojrzały badacz naukowy, rozpoznawalny i uznany w świecie naukowym, zwłaszcza, że rozprawa habilitacyjna i znaczna część pozostałych publikacji naukowych powstała w języku angielskim. Należy także stwierdzić, że habilitant wykazuje się istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni lub instytucji naukowej. Świadczą o tym zagraniczne staże naukowe, udział w wielu konferencjach i seminariach naukowych w kraju i za granicą, konsultacje i wymiana doświadczeń naukowych z wybitnymi badaczami literatury starożytnej. Wszystkie te osiągnięcia odpowiadają wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt 2 Ustawy, stąd z pełnym przekonaniem stawiam wniosek o dopuszczenie dra Rafała Toczki do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Warszawa, 28.08.2020.

dr hab. Tadeusz Kołosowski, prof. UKSW